ՍԱՄՎԵԼ ԽՈՒԴՈՅԱՆ
Խ. Աբովյանի անվ. ՀՊՄՀ Զարգացման և կիրառական հոգեբանության ամբիոնի պրոֆեսոր
ՍԱԹԵՆԻԿ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ
Բաթումի հրեական Խեսեդ ցվի բարեգործական ընկերության հոգեբան-մանկավարժ

ՃԳՆԱԺԱՄԻ ԴՐՍԵՎՈՐՄԱՆ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԴԵՌԱՀԱՍԻ ԿԵՆՍԱԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՏԱՐԲԵՐ ՈԼՈՐՏՆԵՐՈՒՄ

Հոդվածում առաջադրվում է վարկածն այն մասին, որ տարիքային ճգնաժամը դրսևորվում է ոչ բոլոր, այլ միայն դեռահասի կոնկրետ կենսագործունեության ոլորտում՝ մասնավորապես հասակակիցների և ինքն իր հետ փոխհարաբերություններում; ճգնաժամային ախտանշաններով դեռահասը ձգտում է իբրև սուբյեկտ ինքնահաստատվել սեռային ակտիվությամբ:

Հանգուցային բառեր և արտահայտություններ. ճգնաժամ, դեռահասություն, կենսագործունեություն, դաստիարակչական մոտեցումներ, միջանձնային փոխհարաբերություններ:

Սովորաբար, քննելով դեռահասության ճգնաժամը, հաշվի չի առնվում այն հանգամանքը, որ դեռահասը, ինչպես և ցանկացած անձ, կենսագործունեություն է ծավալում տարբեր ոլորտներում, և, որ ճգնաժամը չի կարող տոտալ, համընդհանուր բնույթ կրել և ընդգրկել կենսագործունեության բոլոր ոլորտները: Ըստ մեզ՝ դեռահասության ճգնաժամային ախտանշանները դրսևորվում են խիստ որոշակի ոլորտներում և կապված են դեռահասի սեռային ինքնահաստատման հետ: Այս վարկածը ստուգելու համար կիրառել ենք զրույցի մեթոդը: Զրույցին մասնակցել են Բաթումի հրեական «Խեսեդ Ցվի» կազմակերպության և Սուրբ Փրկիչ հայկական եկեղեցու Մեսրոպ Մաշտոցի անվան կիրակնօրյա դպրոցների 13-16 տարեկան 34 սաներ (20 աղջիկ, 14 տղա): Զրույցն իրականացվել է 2014 թ. մարտ – ապրիլ ամիսներին ռուսերեն, հայերեն և վրացերեն լեզուներով: Զրույցն իրականացվել է հետևյալ հարցերի շուրջ. ինչպե՞ս եք Ձեզ զգում դպրոցում, ի՞նչը Ձեզ դուր չի գալիս դպրոցում, ինչպիսի՞ն են հարաբերություններն ուսուցիչների հետ, ո՞ր ուսուցիչների հետ եք կոնֆլիկտի մեջ և ինչո՞ւ, արդա՞ր եք համարում Ձեր ուսուցիչների դաստիարակչական մոտեցումները. դրանք խախտո՞ւմ են Ձեր իրավունքները, թե՝ ոչ, ինչպիսի՞ն են հարաբերությունները դասընկերների հետ, ո՞ւմ հետ եք կոնֆլիկտի մեջ և ինչու, որո՞նք են տանը քո հիմնական պրոբլեմները, ի՞նչ թեմաներ են Ձեզ այսօր ամենաշատը հուզում, Ձեր արտաքինին, դրա փոփոխություններին ինչպե՞ս եք վերաբերվում, սիրո՞ւմ եք Ձեզ, հուզո՞ւմ է արդյոք Ձեզ Ձեր կյանքի իմաստի, ապագայի հարցը, ինչպե՞ս եք վերաբերվում սեռական հարաբերությունների թեմային, սիրահարվա՞ծ եք, ունե՞ք ընկերուհի/ընկեր, ինչպե՞ս եք վերաբերվում Ձեզնից փոքրերին, ունե՞ք ընկերներ նրանց շրջանում, ունե՞ք արդյոք պրոբլեմներ Ձեզանից փոքրերի հետ, ունե՞ք ընկերներ Ձեզնից ավելի մեծ տղաների ու աղջիկների շրջանում, եթե այո, ապա ի՞նչ պրոբլեմներ կան նրանց հետ, ո՞ր միջավայրում եք Ձեզ ավելի լավ զգում՝ դպրոցում, տանը, հասակակիցների շրջանում, նույն, թե հակառակ սեռի ընկերների միջավայրում, մեծերի, թե փոքրերի հետ, ի՞նչ հատկություններ եք ամենաշատը գնահատում Ձեր մեջ, որո՞նք եք համարում Ձեր արժանիքները, ի՞նչ թերություններ եք տեսնում

Ձեր մեջ, ըստ Ձեզ՝ ովքե՞ր են Ձեզ ավելի շատ ընդունում, սիրում ու հարգում՝ հասակակիցները, ծնողները, ուսուցիչները, նույն, թե հակառակ սեռի ներկայացուցիչները, ցանկություն առաջանո՞ւմ է Ձեր մեջ ծնողների ասածներին հակառակվելու, հակառակն անել, եղե՞լ է, որ տանից փախչեք, թվացե՞լ է արդյոք, որ Ձեր մարմնի մասերն անհամաչափ են, տգեղ, եղել է այնպես, որ Ձեզ թվա, թե դուք դուք չեք, կամ չզգաք Ձեր մարմինը կամ շրջապատում կատարվածը կեղծ է, անիրական, հաճա՞խ եք մտորում այնպիսի հարցերի շուրջ, ինչպիսիք են՝ «Ո՞վ եմ ես», «Ինչո՞ւ եմ ծնվել», ունե՞ք վախեր՝ կապված Ձեր առողջական վիճակի հետ, կարելի՞ է ասել, որ դուք լիովին գոհ եք, նույնիսկ հիացած եք Ձեզնով և այլն:

Հետազոտության արդյունքները և դրանց վերլուծությունը

Զրույցի արդյունքների հիման վրա առանձնացվել են դեռահասի կենսագործունեության և մտորումների հետևյալ հիմնական ոլորտները. ա) հասակակիցների հետ հարաբերությունները, բ) ծնողների հետ հարաբերությունները, գ) իրենցից ավելի փոքր երեխաների հետ հարաբերությունները, և իրենցից ավելի մեծերի՝ պաատանիների և երիտասարդների հետ հարաբերությունները, դ) նույն և հակառակ սեռի հետ հարաբերությունները, ե) ուսուցիչների հետ հարաբերությունները, զ) ուսումնական գործունեության ոլորտը, խաղերը և շփումը հասակակիցների հետ, է) արտաքինի թեման, ը) սեռական կյանքի հետ կապված թեման, թ) սիրո թեման, ժ) ապագայի թեման: Միջանձնային հարաբերությունների առումով դեռահասներն առավել զգայուն են (զգայունությունը որոշվում էր ըստ այն բանի, թե դեռահասը որ ոլորտում է ավելի շատ պրոբլեմներ ունենում, ում կարծիքն ու վերաբերմունքն է ավելի շատ կարևորում)՝ ա) հասակակիցների (հատկապես նույն սեռի հասակակիցների) հետ հարաբերությունների նկատմամբ (21 դեռահաս՝ 61%), բ) ծնողների հետ հարաբերությունների ոլորտի նկատմամբ (14 դեռահաս՝ 41%): Դեռահասներն առավել բարեհարմար, ընդունված և սիրված են զգում՝ ա) հասակակիցների միջավայրում (28 դեռահաս՝ 82%), բ) ընտանիքում՝ հարազատների միջավայրում(քույր, եղբայրներ, ծնողներ): Դեռահասների առավել նախընտրած գործունեության ոլորտներն են ա) շփումը (հասակակիցների (20 դեռահաս՝ 58%), պատանիների և երիտասարդների (16 դեռահաս՝ 47%) և իրենցից փոքրերի հետ (8 դեռահաս՝ 23%), բ) խաղերը(կոմպյուտերային, տղաների համար նաև սպորտային): Դեռահասներին առավել հետաքրքիր են հետևյալ թեմաները (հիմնվել ենք դեռահասների ուղղակի պատասխանների վրա, թե ինչ թեմաներ են իրենց հետաքրքրում)՝ ա) արտաքինի(հատկապես հագուկապի թեման) հետ կապված թեման (26 դեռահաս՝ 76%) բ) սիրո թեման (12 դեռահաս՝ 35%): Դեռահասներն իրենց ավելի ընդունված են զգում հասակակիցների (31 դեռահաս՝ 91%) և իրենցից փոքրերի միջավայրերում և առավել չընդունված՝ ուսուցիչների, մասամբ էլ ծնողների կողմից: Պայմանականորեն դեռահասության ճգնաժամի դրսևորման երկու ոլորտ կարելի է առանձնացնել միջանձնային հարաբերությունների և սեփական ես–ի ընկալման, ընդունման, գնահատման և վերաբերմունքի ոլորտները: Ճգնաժամի ախտանշաններն առավել վառ ձևով են դրսևորվում՝ ա) հասակակիցների հետ հարաբերություններում (23 դեռահաս՝ 67%), բ) ծնողների հետ հարաբերություններում (10 դեռահաս՝ 29%), դ) ուսուցիչների հետ հարաբերություններում (6 դեռահաս՝ 17%): Սեփական «ես»–ի հետ կապված ախտանշաններից առավել արտահայտված էին՝ ա) անհանգստությունն ու տագնապները սեփական ֆիզիկական կերպարի կապակցությամբ՝ առանց դիսմորֆոֆոբիկ

երևույթների(24 դեռահաս՝ 70%), մասնավորապես գրավչության, այդ թվում հագուստի առումով, բ) անհանգստությունը և տագնապները սեփական հոգեբանական կերպարի վերաբերյալ(11 դեռահաս՝ 32%), մասնավորապես բնավորության, խելքի, ընդունակությունների առումով:

Ճգնաժամային ախտանշանների պատկերը մեր հետազոտության մեջ մի քիչ այլ ստացվեց: Ինչպես հայտնի է, դեռահասության ճգնաժամի ախտանշաններն են՝ անլիարժեքության զգացում, ընկճվածություն, հիպոխոնդրիկ տագնապներ, դիսմոր-ֆոֆոբիա, դեպերսոնալիզացիոն երևույթներ, նարցիսիզմ, քննադատության հանդեպ խիստ զգայունություն, մեծերի հանդեպ նեգատիվիզմ, կուռքերի ստեղծում, օրինազանց վարք, տանից փախուստներ, սևեռուն կենտրոնացում այնպիսի հարցերի վրա, ինչպիսիք են՝ «Ո՞վ եմ ես», «Ինչո՞ւ եմ ծնվել», «Գեղեցի՞կ եմ, թե՝ տգեղ» [1, էջ 58]: Մեր հետազոտությունների արդյունքում այնպիսի ախտանշանների, ինչպիսիք են տանից փախուստները, կենտրոնացումը այնպիսի հարցերի վրա, ինչպիսիք են՝ «Ո՞վ եմ ես», «Ինչո՞ւ եմ ծնվել», հիպոխոնդրիկ տագնապները, դիսմորֆոֆոբիան, դեպերսոնալիզացիոն երևույթները, նարցիսիզմը, մենք կամ չենք արձանագրել ընդահնրապես կամ եզակի դեպքերում ենք հանդիպել, փոխարենը մեր զրույցի ընթացքում առաջին տեղում հայտնվեցին պրոբլեմները հասակակիցների հետ հարաբերություններում. այսպես կոչված սեռային ինքնահաստատման դժվարությունները և՛ նույն, և՛ հակառակ սեռի ներկայացուցիչների հետ: Երկրորդ տեղում սեփական «ես»-ի ֆիզիկական և հոգեբանական կերպարի ընկալման, ընդունման և վերաբերմունքի հետ կապված խնդիրներն էին. ըստ որում, կապված ոչ թե նարցիսիզմի, այլ հակառակը՝ անլիարժեքության զգացողության հետ (20 դեռահաս՝ 58%): Սրանց հաջորդում են դժվարությունները ծնողների և ուսուցիչների հետ հարաբերություններում, որոնք հիմնականում պայմանավորված էին մեծերի դաստիարակչական սխալ մոտեցումներով, ապա տագնապները (6 դեռահաս՝ 17%), որոնք հաճախ անորոշ բնույթ էին կրում: Կուռքերի ստեղծումը բնորոշ էր դեռահասներին, սակայն մենք այն կարծիքին չենք, որ դա կարելի է դիտել որպես ճգնաժամային ախտանշան. ցանկացած տարիքում էլ մարդն իր համար կուռքեր է ստեղծում, որոնք հանդես են գալիս որպես իդեալ, որին ձգտում է մարդը:

Այսպիսով՝ ըստ դեռահասների հետ զրույցի տվյալների՝ դեռահասության ճգնաժամը հիմնականում դրսևորվում է հասակակիցների հետ հարաբերությունների և սեփական անձի ընկալման, գնահատման և վերաբերմունքի դաշտերում. ըստ որում, վերջին ոլորտը մեծապես պայմանավորված է առաջինով, այսինքն՝ այն բանով, թե ինչպես են հասակակիցներն ընկալում, գնահատում և վերաբերվում դեռահասին: Դեռահասի ինքնահաստատման հարցում երկու վեկտորի կարելի է հանդիպել, որոնք մենք անվանել ենք ընդհանուր և սեռային ինքնահաստատման վեկտորներ: Ընդհանուր ինքնահաստատում ասելով, նկատի ունենք այն, որ դեռահասն ուղղակի որպես հասուն, լիարժեք անձ է ուզում ինքնահաստատվել (մարդկանց կողմից, ընդունվել, հարգվել որպես եզակիություն) իր խելքի, բնավորության, ընդհանրապես անհատականության համար: Սեռային ինքնահաստատման պարագայում դեռահասն ուզում է ինքնահաստատվել որպես տվյալ սեռը կրող անձ՝ որպես տղամարդ/կին, ընդունվել նույն և հակառակ սեռի կողմից իր սեռային արժանիքների համար (տղաների դեպքում դա ֆիզիկական ուժը, առնականությունն ու գրավչությունն է, իսկ աղջիկների պարագայում արտաքին գրավչությունն ու կանացիությունը): Դեռահասության ճգնաժամը մեծապես

պայմանավորված է դեռահասի ընդհանուր և սեռային ինքնահաստատման առանձնահատկություններով և ուղղված է դրան, ճգնաժամային ախտանշաններով դեռահասը ձգտում է ընդունել տալ իրեն նախ և առաջ նույն սեռի, ապա և հակառակ սեռի դեռահասներին, ինչպես նաև դրական գնահատականի և վերաբերմունքի արժանանալ հասակակիցների կողմից: Ծնողների և ուսուցիչների հետ խնդիրներ են առաջանում հիմնականում ավտորիտար մոտեցումների և դեռահասի անձը վիրավորելու, նրան նվաստացնելու պարագայում, իսկ հարգալից վերաբերմունքի և դեմոկրատական մոտեցման դեպքում պրոբլեմներ չեն առաջանում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Ս. Ս. Խուդոյան Անձի զարգացման ճգնաժամային տարիքները, Երևան 2004:
2. Особенности проявлений кризиса в разных сферах жизнедеятельности подростка.

ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ КРИЗИСА В РАЗЛИЧНЫХ ОБЛАСТЯХ ЖИЗНЕДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРОСТКА

САМВЕЛ ХУДОЯН

Профессор кафедры развития и прикладной психологии АГПУ им. Хачатура Абовяна, доктор психологических наук ???

САТЕНИК ДАНИЕЛЯН

Психолог-педагог еврейского общинно-благотворительного центра “Хэсэд Цви” г. Батуми

В статье выдвигается гипотеза, согласно которой подростковый кризис проявляется в конкретных сферах жизнедеятельности подростка, в частности, во взаимоотношениях со сверстниками и с самим собой. Кризисные симптомы подростка свидетельствуют о его попытке самоутвердиться в качестве субъекта половой активности.

PECULIARITIES OF CRISIS MANIFESTATION IN DIFFERENT SPHERES OF TEENAGER’S LIFE

SAMVEL KHUDOYAN

Professor of the Chair of Development and Applied Psychology, ASPU

SATENIK DANIELYAN

Psychologist-pedagogue of Jewish Community – Welfare Center “Hesed Zvi”, Batumi

The authors of the article put forward a hypothesis, according to which teen age crisis is not manifested in all, but only in specific spheres teenagers’ life, particularly – in the sphere of relations with peers and with himself. As a matter of fact, a teenager with crisis symptoms tries to assert himself as a subject of sexual activity.